індивідів. У цій моделі зображуються: суб'єкт породження тексту-повідомлення ("продуцент") і суб'єкт розуміння цього тексту-повідомлення ("реципієнт").

2. Уся безліч різноманітних моделей "комунікативного акта" у лінгвістиці, психолінгвістиці, соціолінгвістиці, прагматиці, загальній психології сконструйована на основі діадичної моделі міжіндивідуальної взаємодії з додаванням до вихідної діади: або "соціального контексту", або "прагматичного контексту", або психологічних і парапсихологічних позамовних факторів. При цьому не переглядається вихідна онтологічна модель "діагност" комунікативного акта. Ми вважаємо, що діадичне уявлення онтології комунікативного акта є наслідком реалізації натуралістичного підходу до комунікації. У силу наочності й образності людського мислення у свідомості спостерігача виникає нездатність відрізнити індивіда в його конкретній тілесності і позицію у тій чи іншій ситуації реалізації комунікативного акта цими індивідами.

М.Бахтін уперше в історії людської думки став руйнувати моноліт діадичної онтології комунікативного акта. Він визначив традиційну схему комуніканта і реципієнта як наукову фікцію, що не відповідає усій складності реально протікаючих комунікативних процесів, у принципі, онтологічно дефіцитну для зображення буття людської комунікації.

3. Розвиток ідей представлення комунікації у соціальному контексті діяльності як системи взаємодій людей у різних ситуаціях суспільної життєдіяльності проходило переважно у соціальній психології і "психології управління". У цих підходах дослідники розглядають комунікацію як ділову (інструментальне, кооперативне, конкурентне), міжособистісну (емоційно-оцінне, симпатія-антипатія, прийняття-відкидання, доброзичливість-агресивність, домінантність-підпорядкованість), рольову й іншу взаємодію. Причому відсутні чіткі критерії, що виділяють з нерозчленованої цілої соціальної взаємодії саме комунікативну взаємодію.

Список використаних джерел:

1. Леонтьев А.А. Теория речевой деятельности. - М., 1971.
2. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. - М. 1986.
3. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. - М., 1984.

Ірина Ільченко
викладач кафедри психології
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ ДО ШЛЮБНОГО ЖИТТЯ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин досить гостро постає проблема готовності особистості до

повноцінного виконання сімейних ролей та обов'язків. Причинами цього явища є: невідповідність установок, цінностей, сформованих у батьківських сім'ях, складність процесу встановлення рольової структури майбутньої сім'ї, відсутність відповідальності за збереження і зміцнення міжособистісних стосунків та ін. Особливої уваги заслуговує і психологічний аспект готовності хлопців та дівчат до шлюбного життя, оскільки саме психологічна готовність дозволяє створити оптимальні умови для побудови адекватних та стійких сімейних взаємовідносин у подальшому.

Підготовка до сімейного життя – це складний цілісний процес, показником результативності якого є готовність молодих людей правильно будувати свої взаємини у подружньому житті. У зв'язку з тенденцією до різкого омолодження шлюбу актуальною постає проблема підготовки молоді до одруження.

У цьому сенсі психологічний контекст поняття «готовність» полягає у набутті особистістю системи установок та навичок, що визначають її емоційно-позитивне ставлення до шлюбу та дозволяють адаптуватися до нової ролі, тобто мова йде про індивідуальну готовність особистості до шлюбу.

Аналіз досліджень і публікацій. У зв'язку із посиленням інтересу науковців до даної проблеми, проводяться масштабні дослідження у даному напрямі. Зокрема, у працях М. А. Алексєєвої представлено соціально-етичний аспект готовності до шлюбу. В. Є. Каган висвітлює формування проблеми медико-психологічної готовності до одруження. Не повністю дослідженим лишається психологічний аспект готовності до шлюбного життя.

Мета даної статі полягає у здійсненні теоретичного аналізу та узагальнення наукових досліджень з проблеми психологічної готовності до шлюбного життя у сучасній психолого-педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу. Готовність до шлюбу являється важливою умовою побудови міцних, стабільних та довготривалих сімейних стосунків. Хоча до недавна й вважалося, що молода особа із досягненням певного віку, автоматично набуває готовності до створення сім'ї, проте вчені припускають необхідність спеціальної підготовки молоді до життя в шлюбі.

Відтак, Л. Б. Шнейдер визначає готовність до шлюбу як систему соціально-психологічних установок особистості, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя і цінностей подружжя. На її думку готовність до шлюбу – це інтегральна категорія, що включає цілий комплекс аспектів таких, як:

- формування певного морального комплексу – готовність особистості прийняти нову систему обов'язків по відношенню до свого шлюбного партнера;
- підготовленість до міжособистісного спілкування і співробітництва. Оскільки сім'я являється малою групою, то необхідною умовою її нормального функціонування є узгодженість ритмів життя шлюбних партнерів;

- здатність до самовідданості по відношенню до партнера. Така здатність включає готовність до відповідної діяльності, яка базується на якостях і властивостях альтруїзму;
- емпатійний комплекс (наявність якостей, пов'язаних з проникненням у внутрішній світ людини). В зв'язку з цим збільшується роль психотерапевтичної функції шлюбу, успішній реалізації якої сприяє розвиток здатності до співпереживання;
- висока естетична культура почуттів і поведінки особистості;
- уміння розв'язувати конфлікти конструктивним способом, здатність до саморегуляції психіки та поведінки. Означені уміння вважаються вирішальними в процесі адаптації до подружнього життя [1, с.118-119].

Н. О. Ільчишин виокремлює наступні складові готовності особистості до шлюбного життя: фізична і фізіологічна зрілість майбутнього подружжя, соціальна готовність, сексуальна готовність, інструментальна (господарська) готовність, психологічна та педагогічна готовність. Особливого значення вчений надає саме психологічній готовності і визначає її як таку, що передбачає установку на побудову стійких шлюбно-сімейних стосунків, здатність до розподілу та виконання подружніх ролей та обов'язків, уміння створювати сприятливий психологічний мікроклімат в сім'ї та усвідомлення чинників формування психологічно здорової сім'ї. Важливим постає і реалістичність побудови моделі майбутньої сім'ї з урахуванням власних шлюбно-сімейних домагань, матеріально-економічних можливостей тощо.

Погляди Н. О. Ільчишина знайшли своє продовження у праці Л. Г. Яворської. Розглядаючи психологічну готовність до шлюбного життя дослідниця в її основу покладає здатність до подружнього взаєморозуміння і виділяє наступні його чинники:

1. Кохання як основний мотив укладання шлюбу. В цьому випадку йдеться про дійсне кохання, а не ілюзорне його сприйняття. Так, Н. Пезешкіан виділяє такі карикатури або неправильні установки на кохання: кохання як розслаблення; як задоволення цікавості; як досягнення; кохання як суперництво; як прагнення до власності; як обов'язковість поколінь; кохання із ввічливості; як самоствердження; з ділових переконань; кохання як звільнення; як захист; як компенсація. Отже, кохання може бути одним з основних вирішальних чинників у подружньому взаєморозумінні, але тоді, коли воно справжнє, а не ілюзорне.

2. Подружня сумісність, під якою розуміють взаємність почуттів, сумісність характерів, темпераментів, спільність інтересів, уявлень, поглядів, звичок, поведінки. Подружня сумісність тримається на спорідненості душ, емоційній та духовній близькості.

3. Здатність до подружньої адаптації та розподілу ролей. Психологічна сутність адаптації полягає у взаємному уподібненні, узгодженні, зближенні думок, почуттів і поводженні на основі, насамперед, таких психологічних механізмів пізнання один одного, як ідентифікації і рефлексії.

4. Уявлення про шлюб як визначальний чинник подружнього взаєморозуміння. Уявлення про сімейне життя розглядається в аспекті картини світу людини, так як картина світу – це реалізація потреби людини орієнтуватись в світі не лише фізично, а й інтелектуально, на основі розуму, та власного досвіду [7, с.19]. Але досить часто уявлення людей про своє сімейне життя, про майбутнього чоловіка/дружину формуються під впливом ілюзорної картини світу, яка нав'язує занадто ідеалістичні, відірвані від реальності уявлення. Ілюзорна картина світу – це викривлені стереотипами, страхами, проекціями, упередженнями уявлення про світ та самих себе.

Інший вчений В. С. Торохтій ввів до наукового обігу поняття «здатність до шлюбу», яке можна вважати синонімом психологічної готовності до подружнього життя. Вона містить такі складові як:

- Здатність піклуватися про іншу людину, самовіддано їй служити, активно робити добро щодо неї;

Здатність співчувати, «входити» в емоційний світ партнера, розуміти його радості і прикрості, невдачі, поразки і перемоги, знаходити та відтворювати духовну єдність з іншою людиною;

- Здатність до кооперації, співробітництва, міжособистісного спілкування, наявність навичок і вмінь для здійснення багатьох видів домашньої праці, організації побуту;
- Висока етична і психологічна культура, що передбачає уміння бути терпимим і поблажливим, великодушним і добрим, приймати іншу людину з усіма її дивацтвами і недоліками та вибачати їй [3].

Загалом вчені сходяться на тому, що змістовий компонент психологічної готовності до сімейного життя передбачає формування цінності кохання й відданості, самоповаги й поваги до особистості партнера, саморозвитку та підтримки розвитку партнера. Тому дуже важливо сформувати у подружньої пари навички прийняття зважених рішень і вміння віднаходити конструктивні шляхи вирішення конфліктних ситуацій.

В психолого-педагогічній літературі існує припущення про те, що однією з умов формування психологічної готовності до шлюбного життя є здатність до взаєморозуміння, до якої відносять:

1. Любов як основний мотив укладання шлюбу. Варто відзначити, що любов здатна подолати всі труднощі та незгоди, які трапляються на шляху людини, якщо це дійсно любов, а не карикатура на неї, як її називає Н.Пезешкіан, або псевдолюбов, як її називає Е. Фромм. Так, Н. Пезешкіан – засновник позитивної сімейної психотерапії виділяє такі карикатури або неправильні установки на любов [6, с. 197-200]: любов як розслаблення; як задоволення цікавості; як досягнення; любов як суперництво; як прагнення до власності; як обов'язковість поколінь; любов із ввічливості; як самоствердження; з ділових переконань; любов як звільнення; як захист; як компенсація. Отже, любов є одним з основних вирішальних чинників у подружньому взаєморозумінні, але тоді, коли вона справжня, а не ілюзорна. Як зазначає А.Менегетті «По-справжньому любить тільки той, хто здатний дати тому, кого любить те, що йому потрібно. Мистецтво любити –

найскладніше в світі. Під здавалося б невинністю цього почуття часто скриваються шантаж та незрілість, психологічне вбивство та позбавлення свободи, насилля проти душі та обмеження особистісного зростання» [3, с. 42].

2. Подружню сумісність, під якою розуміють взаємність почуттів, сумісність характерів, темпераментів, спільність інтересів, уявлень, поглядів, звичок, поведінки. Подружня сумісність тримається на спорідненості душ, емоційній та духовній близькості. Сімейна сумісність, як здатність подружжя узгоджувати свої дії й оптимізувати взаємини в різних видах спільної діяльності, утворює ієрархію рівнів [4]: 1–й рівень – фізична та психофізіологічна сумісність, яка передбачає тілесну сумісність, сумісність темпераментів, сенсомоторну узгодженість дій; 2 – й рівень – сексуальна сумісність; 3 – й рівень – інтелектуальна сумісність; 4 – й рівень – сумісність характерів; 5 – й рівень – узгодженість функціонально–рольових очікувань; 6 – й рівень – єдність ціннісних орієнтацій; 7 – й рівень – особистісна та соціальна зрілість подружжя. Стовідсоткова сумісність – міф, але чим більше спільного між подружжям в фізичній, емоційній, інтелектуальній та духовній сферах, тим краще вони будуть розуміти один одного.

3. Подружню адаптацію та розподіл ролей в сім'ї. Психологічна сутність адаптації полягає у взаємному уподібненні подружжя, узгодженні, зближенні думок, почуттів і поводженні на основі, насамперед, таких психологічних механізмів пізнання один одного, як ідентифікації і рефлексії. При цьому адаптація здійснюється у всіх сферах сімейного життя [7, с.291]: матеріально-побутова адаптація, що полягає в координації прав і обов'язків подружжя, формуванні моделей сімейного бюджету, що задовольняють їх обох; морально-психологічна адаптація, що ґрунтується на узгодженні інтересів, установок, ціннісних орієнтацій, а також особистісних та характерологічних особливостей подружжя; інтимно-особистісна адаптація, що передбачає досягнення сексуальної гармонії, морально-психологічне задоволення інтимними стосунками.

4. Уявлення про шлюб та сім'ю як визначальний чинник подружнього взаєморозуміння.

Ми розглядаємо уявлення про сімейне життя в аспекті картини світу людини, так як картина світу – це реалізація потреби людини орієнтуватись в світі не лише фізично, а й інтелектуально, на основі розуму, та власного досвіду [7, с.19]. Але досить часто уявлення людей про своє сімейне життя, про майбутнього чоловіка/дружину формуються під впливом ілюзорної картини світу, яка нав'язує занадто ідеалістичні, відірвані від реальності уявлення. Ілюзорна картина світу – це викривлені стереотипами, страхами, проекціями, упередженнями уявлення про світ та самих себе. Так, дослідники в галузі сімейної психології наголошують, що часто вибір чоловіка/дружини регулюється ідеальним образом партнера. У створенні цього образу бере участь попередній досвід спілкування, еталони батьківської сім'ї, літературні прообрази, соціальні стереотипи і ідеали найближчого оточення [2].

На позицію молоді стосовно шлюбу і сімейного життя впливає батьківська сім'я. Діти переймають від батьків форму поведінки, підсвідомі реакції, різноманітні позитивні чи негативні звички, значимі якості моделі подружніх стосунків. На основі концепції дублювання батьківських якостей індивід навчається чоловічої і жіночої ролі, має тенденцію несвідомо використовувати в сім'ї модель стосунків батьків незалежно від того подобаються вони йому чи ні.

С.В. Ковальов стверджує, що існує парадокс шлюбно-сімейних уявлень юнаків та дівчат, який полягає в значному розходженні якостей бажаного супутника життя та передбачуваного партнера у повсякденному спілкуванні, з числа яких цей супутник зазвичай і вибирається. Так, якості особистості, які вважаються значимими для чоловіка/дружини, в реальному спілкуванні молодих людей не мають вирішального значення [2].

Отже, помилковість образу партнера може бути одним із джерел неадекватного вибору, що в свою чергу може призвести до відсутності взаєморозуміння між подружжям.

Лише в останні роки з'явились дослідження, які стосуються образу сім'ї, дитини, чоловіка, дружини. В дослідженні Н.Л. Москвічевої уявлення студентів про сім'ю вивчались за допомогою проективної методики незавершених речень. Респондентам пропонувалось у вільній формі продовжити фразу «Сім'я для мене – це…» та вказати які при цьому виникають асоціативні образи. У результаті автор виділила чотири основні типи уявлень про сім'ю:

«тепле коло спілкування» – істинні міжособистісні стосунки і спілкування; любов; взаєморозуміння, прийняття, емоційна підтримка) асоціативні образи: «домашнє тепло», «круглий стіл», «м'які крісла навколо каміну») – 40,4%;

«стабільний організм» – справжній єдиний організм, цілісний процес життєдіяльності, співпраця, допомога один одному, спорідненість («дерево з корінням та кроною», «бджолине гніздо») – 19,9%;

«притулок» («сховище») – сховище, захист від труднощів зовнішнього середовища («острівець в безмежному, бурхливому океані», «фортеця») – 24,8%;

«взаємна відповідальність» (чистий аркуш паперу, де фіксуються всі позитивні та негативні події) – 14,1%.

При цьому практично не згадувались аспекти сімейних стосунків, пов'язані з прагненням до саморозвитку, самодосконалості, задоволенню індивідуальних потреб у батьківстві, материнстві, самореалізації в дітях. Отримана картина відображає специфічність уявлень про сім'ю молодих людей, які ще не мають досвіду подружнього життя, але саме на ці уявлення вони і будуть орієнтуватись при створенні власної сім'ї.

Також, якщо говорити про уявлення молодих людей про своє майбутнє подружнє та сімейне життя, варто наголосити на тому, що сьогодні в уяві більшості молодих людей їх шлюб може бути, передусім, так званим

«цивільним шлюбом», тобто незареєстрованим союзом чоловіка та жінки. Історично більш точним є термін «співжиття (спільне життя)» [1, с. 73].

Цікавим є той факт, що уявлення про своє сімейне становище у чоловіків та жінок які перебувають у цивільному шлюбі досить розходяться. Так, жінки (перебуваючи в цивільному шлюбі) сприймають себе як „заміжні", чоловіки ж сприймають своє становище як різновидність неодруженого стану.

Л.Б. Шнейдер [7] виділив такі основні доводи «за», які зазвичай приводять перебуваючи в незареєстрованому шлюбі чоловіки та жінки: це така форма стосунків, яка являє собою «тренінг» певного типу; у випадку незареєстрованого шлюбу відбувається апробація сил та сумісності. Автор також вказує на те, що за даними дослідження, такий досвід сумісного життя на середньостатистичному рівні не здійснює впливу на успішність подальшого подружнього життя. Якщо ж вже й шукати форму «тренінгу» до шлюбу, то варто звернутись до батьківської сім'ї. Саме в сім'ї, де людина виросла, відбувається підготовка людини до шлюбу.

Особливого значення сучасні науковці надають рисам зрілої особистості в розумінні Г. Олпорта, серед яких [5]:

- здатність до теплих стосунків, подружньої інтимності (любові до близьких людей без власницького характеру) та співчуття (проявляється в терпимості до різниці в цінностях та установках);
- емоційна незаклопотаність та самоприйняття (здатність керувати своїми емоційними станами таким чином, щоб це не заважало благополуччю інших);
- реалістичність сприймання, досвіду та домагань (проявляється у здатності бачити речі такими, які вони є, а не такими, якими хотілося б їх бачити);
- само об'єктивність (чітке уявлення про свої сильні та слабкі сторони);
- наявність у зрілої людини справи, діяльності, яку їй важливо робити.

На нашу думку, перераховані риси особистості можуть мати відношення не лише до подружнього взаєморозуміння, а також до вибору партнера при вступі у шлюб. Зріла особистість має здатність до реалістичного сприйняття інших людей (без ідеалізації партнера), адекватного вибору супутника життя у відповідності зі знаннями власних особливостей та життєвих планів, побудову успішних подружніх стосунків та подоланні неминучих проблем на різних стадіях життєвого циклу сім'ї.

Висновки. Таким чином, у підготовці молодих людей до шлюбу велику роль відіграє і статеве виховання – формування еталонів мужності та жіночності [1, с. 56]. Саме у юнацькому віці у школярів відбувається завершення формування рольових позицій чоловіка та жінки. У дівчат різко посилюється інтерес до своєї зовнішності і виникає своєрідна переоцінка її значення, що пов'язано із загальним зростанням самооцінки, збільшенням

потреби подобатись і загостреною оцінкою своїх та чужих успіхів у протилежної статі. У хлопчиків же найперше стає значимість своєї сили та мужності. Експериментуючи над собою вони прагнуть знайти себе та сформувати свій образ дорослості.

Формування статевої самосвідомості, еталонів мужності та жіночності починається з перших днів життя дитини. Проте найінтенсивніше воно здійснюється в підлітковому і юнацькому віці, коли засвоєний на попередніх етапах досвід починає перевірятись і уточнюватись під час інтенсивного спілкування з особистостями протилежної статі.

С.В. Ковальов стверджує, що статеве виховання повинно не згладжувати, а, навпаки, підтримувати статеві відмінності чоловіків та жінок. Ці відмінності виявляються вже в перші дні після народження, та стають більш яскравими і чіткими. Активність чоловічої статі носить своєрідний предметно-інструментальний характер, а жіночої по своїй природі – емоційно-експресивний, що достатньою мірою виявляється і в сфері статевої поведінки та потягів [2].

Важко переоцінити роль статевого виховання і у формуванні якостей сім'янина. Тут величезну роль відіграє дошлюбний досвід, в якому особливо важливе пізнання як можна більшої кількості реальних сімей, де панує взаєморозуміння та любов.

Серед багатьох аспектів проблем формування психологічної готовності до подружнього та сімейного життя можна виділити правильне розуміння ролі сім'ї та шлюбу молодими людьми, що, в свою чергу, пов'язано з особливостями формування у них установок, орієнтацій на вступ шлюб.

Список використаних джерел:

1. Андреева Т. В. Психология семьи: Учеб. пособие / Андреева Т. В. – СПб.: Речь, 2007. – 348с.
2. Ковалев С. В. Психология семейных отношений / Ковальов С. В. – М.: Мысль, 1987. – 465с.
3. Менегетти А. Путь мудреца или искусство жизни / Менегетти А. – М.: ННБФ „Онтопсихология" 1993. – 77с.
4. Олейник Ю. Н. Исследование уровней совместимости в молодой семье / Олейник Ю. Н. // Психологический журнал. – 1986.-№ 2. – С. 59-67.
5. Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды / Олпорт Г. – М.: Мысль, 2002. – 410с.
6. Пезешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни / Пезешкиан Н. – СПб.: Речь, 2004. – 288с.
7. Шнейдер Л. Б. Семейная психология / Шнейдер Л. Б. – М.: Мысль, 2005. – 765с.